

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ОЦІНКАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ РЕЦЕПТОРІВ: ПИТАННЯ РЕЦЕПЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню творчості Лесі Українки в оцінках німецькомовних рецепторів. Розглядається питання «рецепції» в перекладознавстві та виокремлення складових елементів перекладознавчої рецепції. У статті зроблено спробу дати визначення поняттю «рецепція».

Ключові слова: рецепція, інтерпретація, перекладознавство, художній переклад, компаративістика.

Статья посвящена исследованию творчества Леси Украинки в оценках немецкоязычных рецепторов. Рассматривается вопрос «рецепции» в переводоведении и выделения составляющих элементов переводческой рецепции. В статье сделана попытка дать определение понятию «рецепция».

Ключевые слова: рецепция, интерпретация, переводоведение, художественный перевод, компаративистика.

This article focuses on works by Lesia Ukrainka in appraisal of German receptors. The issue of reception in translation studies and separation of components of translator reception are examined. The article attempts to define the concept of «reception».

Keywords: reception, interpretation, translation studies, literary translation, comparative linguistics.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність пропонованого наукового дослідження зумовлюється тим, що, по-перше, німецькомовна Лесіана (переклади творів, критичні праці про її творчість) невідома українському читачеві; по-друге, ще вичерпно не досліджувався перекладацький рівень її інтерпретацій німецькою мовою; по-третє, спеціально не вивчалися особливості рецепції творів поетеси в німецькомовному дискурсі, їх включення в інонаціональний контекст та функціонування.

Мета дослідження: системне простеження рецепції творчості Лесі Українки в німецькомовному світі та виявлення динаміки та особливостей цього процесу. *Предметом* дослідження є літературознавчі праці німецькомовних науковців, у яких простежується рецепція Лесі Українки.

Аналіз джерел дослідження. Як показує огляд літературно-критичних статей та історико-літературних праць з лесезнавства (О. Бабишкін, І. Головаха, М. Драй-Хмара, А. Ішук, А. Каспрук, С. Кирилук, В. Костюченко, В. Курашова, Л. Міщенко, А. Музичка, Л. Новиченко, С. Шаховський, Я. Поліщук, В. Корнійчук), рецептивний аспект проблеми довго не ставав предметом спеціального дослідження, а згодом увага зверталась переважно на генетико-контактні зв'язки при вивченні творчості поетеси (Л. Аврахова, Ю. Денисюк, І. Журавська, М. Соколянський, Л. Шаповалова); подавалась інформація

про глибину обізнаності Лесі Українки із зарубіжними літературами. Останнім часом в Україні опубліковані дослідження (І. Бетко, Т. Борисюк, А. Нямцу, О. Астаф'єв, Л. Грицик, Я. Поліщук, Г. Чеснокова, В. Ятченко), в яких творчість Лесі Українки розглядається з позицій компаративістики та інтертекстуальності, зокрема, здійснюються типологічні зіставлення її драматичних поем з творами інших літератур, вивчаються літературні аналогії, збіги та відмінності. Подібна тематика розглядалася літературознавцями української діаспори (Г. Андрусишин, К. Біда, В. Жила, Р. Карп'як, П. Одарченко, Я. Розумний, І. Кошелівець та ін.).

Завдання дослідження – характеристика німецькомовної рецепції діяльності та різножанрової творчості української письменниці та систематизація та опис науково-критичних праць німецькою мовою про творчість Лесі Українки.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. До популяризації творчості Лесі Українки за кордоном неодноразово зверталися критики, перекладачі, митці, зокрема болгарські (М. Хаджійски, С. Бакерджієв), польські (Е. Станіслав, В. Борунски, М. Бахчицки, Є. Літвинюк), чеські (Ф. Тихи, М. Марчанова), словацькі (Ю. Кокавец), румунські (С. Делчу, М. Ласло-Куцюк), російські (М. Ісаковський), японські (Васеда Іосіо Надзакі), українські перекладачі з перекладами на англійську та німецьку мови (Н. Гарнавська, Н. Медведовська).

Першим серед перекладачів творчості Лесі Українки англійською мовою вважається англієць Бекгофер, поеми та драматичні твори Лесі Українки перекладали Персіваль Канді, Марія Скрипник та Джон Вір (Іван Федорович Вив'юрський), які представляли окремі Лесині поезії на сторінках англійської періодики, а також Віра Річ та Гледіс Еванс. За деякими підрахунками, загальна кількість англійських інтерпретаторів творчості Лесі Українки складає понад півтори сотні [1: 149].

Рецепція творчості Лесі Українки німецькомовними літераторами представлена як перекладами поезій та драматичних поем, так і статтями, опублікованими у збірнику статей до конференції та у передмовах, післямовах до зазначених перекладів.

Першим в Україні підсумував зарубіжні дослідження про Лесю Українку доктор філології, професор М. Ігнатенко (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). У ґрунтовній статті «Леся, ми і європейська культура» він, у міру своїх сил і можливостей, у 1995 році узагальнив частину тих матеріалів, що знаходилися в бібліотеках України. Мабуть, справедливо писав тоді М. Ігнатенко: про Лесю Українку ще повне слово не сказане.

У 1994 році в Німеччині вийшов збірник «Леся Українка та європейські літератури» [2] – уклали й зредагували його Юрій Бойко-Блохин та німецькі слависти Ебергард Райснер, Ганс Роте і Фрідріх Шольц.

Із хроніки перекладацьких проб інтерпретації творів Лесі Українки німецькою мовою, що творять чи не основну парадигму в історії українсько-німецької міжкультурної взаємодії, визначальними постають творчі здобутки таких перекладачів і критиків, як Горст Глассл [2: 1-9] з висвітленням духовно-політичної ситуації в Україні і ролі Лесі Українки, Юрій Бойко-Блохин [2: 11-32], який писав про пошуки стилю Лесею Українкою на фоні світової літератури, і якому належить редакція збірника «Леся Українка і європейська література», Ервін Ведель [2: 64-103] з аналізом лірики Лесі Українки у контексті європейської літератури і культури, Микола Нервли [2: 105-111], Ганс Роте

[2: 113-147], який присвятив свою статтю драматичному віршеві «Кассандра» Лесі Українки, Альберт Кіпа [3: 149-165] пише про значення Гауптманна для Лесі Українки та його вплив на її творчість, Йозеф Ган [2: 168-212] проаналізував драматичний вірш Лесі Українки «На полі бою» (нім. «Auf dem Blutacker»), йому ж належить й переклад даного твору на німецьку мову, опублікований у вказаному збірнику [2: 213-230], а також переклад «Одержимої» (нім. «Die Besessene») [2: 231-246].

Закономірно, що німецьку книгу відкривала стаття «Леся Українка та сучасне її культурно-політичне становище в Україні», – написав учений із Мюнхена Горст Глассл. Горст Глассл окреслив дуже невідгукну культурну ситуацію, яку переживала Україна впродовж XIX ст. (у першу чергу – заборони царатом українського друкованого слова, постійні репресивні заходи щодо національно свідомої інтелігенції). Основну енергію українству доводилося витратити не на духовний вишкіл, гідний високих світових взірців, а на своє примітивне самозбереження. Однак і за цих жорстоких умов з його середовища виходили діячі, справжні «європейці». Горст Глассл, вказуючи на близькість Лесі Українки до загальноєвропейського соціал-демократичного руху, разом із тим зазначив, що остаточно зійтися з ним їй так і не судилося. Проте то був індивідуалізм аж ніяк не людинонависницький.

Стаття Юрія Бойка-Блохина «Стильові пошуки Лесі Українки на тлі світової літератури» далі конкретизувала європеїзований світогляд Лесі Українки, але вже в його зв'язках з естетикою великої поетеси. Він бачив творчість Лесі Українки в контексті європейської художньої культури початку XX ст.

Йозеф Ган своєю працею проорав свою борозну, якій бути й бути у вивченні драматургічної спадщини Лесі Українки. «Хто б і де не прочитав цей його науковий твір, не просто буде вражений непересічною потужністю мислення автора, його тонким відчуттям того, що в тексті і поза текстом, він ще й зостанеться вдячним відданому другові української культури за те, що той допоміг збагнути, якою геніальною була наша співвітчизниця з погляду художньої майстерності, висоти думки і проникнення у психологію часу, що мінялась на очах у масштабах загальнолюдських» [4: 52], – зазначив М. Ігнатенко.

Професор Е. Ведель у статті «Лірика Лесі Українки в загальноєвропейському літературному та культурному контексті» окреслив проблему «європеїзації» української культури. Розповівши про участь Лесі в європеїзації (участь, що, головним чином, утілилася в українських перекладах із багатьох мов), Е. Ведель перейшов до найсуттєвішого – до європеїзму героїні його оповіді, до європеїзму її доробку. Перекладаючи з оригіналів, написаних більш ніж десятком провідними європейськими мовами, Леся знала всі тонкощі західноєвропейського минулого та сучасного «в оригіналі».

Надія Медведовська переклала вибрані твори Лесі Українки і видала їх у збірці під заголовком «Judaica» з післямовою та під редакцією Ергарда Роя Віна, у якій він підкреслює великі заслуги Лесею Українкою перед українським народом і наголошує на значній кількості перекладів, зроблених Лесею Українкою з німецької на українську мову і на єдине посилання німецькою мовою в пошуковій системі GOOGLE, а саме на зібрання матеріалів конференції під редакцією Юрія Блохина.

Людгер Удольф у післямові до «Кассандри» [5: 269-274] подає коротку бібліографічну інформацію про Лесею Українку, у якій говорить про визначне значення Лесі Українки

як поетеси у європейському модерні, посилаючись на І. Франка, наголошує, що з часів Шевченка Україна не чула такого сильного, палкого і поетичного слова, як з уст цієї слабкої і хворої молодой жінки [5: 274].

Читаючи статті на перекладознавчу тематику, рецензії на переклади та загалом будь-які перекладознавчі праці, присвячені засвоєнню творів зарубіжних письменників в Україні або українських авторів за кордоном, можна простежити високу частотність вживання терміна «рецепція». Однак цей термін використовують як даний, і жодне теоретичне джерело не містить визначення «рецепції» у перекладознавчій галузі. Отож постає проблема у необхідності окреслити значення цього терміна в перекладознавстві та дати його повне визначення для цієї галузі лінгвістики.

Методологічною базою слугують літературознавчі визначення цього терміна. Поняття «рецепція» широко вживане у літературознавчих дослідженнях, а, отже, є достатньо чітко визначеним. Зокрема, літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Гром'як дає таке визначення: «Рецепція – запозичення письменником ідей, мотивів, образів, сюжетів із творів інших письменників чи літератур із подальшим їх творчим осмисленням» [6: 592].

Рецепція (сприйняття) також є однією з ключових категорій компаративістики, методологічні основи якої були закладені у працях А. Веселовського, М. Бахтіна, В. Жирмунського, М. Алексєєва. У рамках компаративних учень поняття «рецепція» можна розглядати як своєрідний діалог, що виникає між «відправником» та «отримувачем» художньої інформації. Одним із основних принципів, що лежить в основі будь-якої, зокрема і перекладознавчої, рецепції, є принцип «зустрічних течій», запропонований А. Веселовським. Цей принцип передбачає, що будь-який вплив можна сприймати лише у тому випадку, якщо підготовлене так зване «підґрунтя для сприйняття» (А. Веселовський, М. Алексєєв), якщо середовище-реципієнт готове до засвоєння зовнішнього імпульсу та впливу. У численних працях, присвячених розвитку української та зарубіжної літератури, І. Франко наголошував на важливості перекладів. Загалом можна стверджувати, що в основі Франкової концепції національної літератури були широкі та ґрунтовні дослідження і популяризація визначних творів світової літератури.

Якщо розглядати поняття рецепції в широкому розумінні, то шляхів рецепції виокремлено чимало: науково-популярні статті, науково-критична література, теоретичні праці з історії й теорії компаративістики, оригінальна творчість українських авторів, переклади, виконані безпосередньо з оригіналу, та рецензії на переклади. Можна стверджувати, що під рецепцією розуміємо все, що стосується певного автора в літературі та мові-реципієнті, тобто всі мета-тексти. Недарма говоримо про англійську шевченкіану чи лесіану, українську шекспіріану.

Художній переклад вважають однією з форм літературної рецепції, що виявляє не тільки ідеологічну мотивацію інтересу до того чи іншого літературного твору, а й внутрішню літературну зумовленість входження перекладного твору в контекст сприймаючої літератури.

Художній переклад як найголовніший різновид рецепції розглядають і в концепції міжлітературних взаємозв'язків, яка була висунута такими вченими у галузі літератури та перекладу, як Ю. Левін, А. Федоров.

Отже, наскрізним елементом у розумінні поняття «рецепції» є художній переклад у всьому розмаїтті його жанрів (переспів, скорочений переклад, власне переклад) та оцінка ролі, яку відігравали ці переклади на час їх виконання.

Із Лесі Українки німецькою мовою перекладено небагато. Твори існують в одному перекладі. Щодо жанрів перекладених творів, усіх їх можна віднести до власне перекладів. Переклади відповідають усім вимогам до нього: збережена еквівалентність на стилістичному, змістовому рівнях. У деяких перекладах зустрічається спрощення стилістичних засобів, незначні скорочення тексту, однак це можна пояснити орієнтацією на читача.

Якщо обмежити рецепцію суто до перекладознавчої галузі, то насамперед зосереджуємося на історично-літературних умовах, у яких з'явилися перші переклади, на жанри перекладу (переспів, скорочений переклад, власне переклад), оцінку перекладів у критичних працях. Окремо необхідно наголосити на обсяг літературної спадщини письменника, яка була перекладена. Зокрема, перекладознавча рецепція передбачає засвоєння всієї творчої спадщини письменника або, принаймні, більшої її частини. Лише тоді можна крок за кроком простежити всі аспекти рецепції та визначити її повноту.

Окрему категорію рецепції в перекладознавстві становлять перекладознавчі рецензії, де подано оцінку якості перекладу. Німецька Лесіана налічує незначну кількість літературознавчих рецензій, серед яких необхідно відзначити статті професора Я. Рудницького та В. Сулима [7] щодо перекладів Ірини Качанюк-Спех, а також професора Едгарда Роя Віна про переклад Надії Медведовської.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, спробуємо визначити термін «рецепція» з погляду перекладознавства: рецепція – це засвоєння літературою та мовою країни-реципієнта творчої спадщини письменника у формі науково-критичної літератури та перекладів, тобто усіх мета-текстів, пов'язаних із творчістю автора культури-джерела. Перекладознавча рецепція є одним із вагомих елементів літературознавчої рецепції, оскільки появу художніх перекладів певного автора розглядаємо не ізольовано, а завжди на тлі літературних процесів країни-реципієнта. У свою чергу, складовими частинами власне перекладознавчої рецепції є: 1) усі перекладні твори; 2) перекладознавчі рецензії, у яких подано оцінку перекладів; 3) науково-критичні праці у галузі перекладознавства. У перекладознавстві поняття «рецепція» є динамічним, оскільки рецепція продовжується доти, доки з'являються нові переклади, нові перекладознавчі дослідження.

Рецепція творчості Лесі Українки перебуває лише на етапі розвитку: виходять нові переклади ще невідомих німецькомовному читачу творів, а багато творів ще чекають на свого перекладача, що означає нові етапи сприйняття творчості Лесі Українки в німецькомовному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р. Джон Віп // Теория и практика перевода. – Вып. 12. – 1985. – С. 148-149.
2. Lesja Ukrainka und die europäische Literatur / Hrsg. von Jurij Bojko-Bloch, Hans Rothe, Friedrich Scholz. – Köln, Weimar, Wien: Bönbau-Verlag, 1994. – 249 S.
3. Kipa A. Das Hauptmannbild Lesja Ukrainkas und seine Rolle in ihrem Schaffen. // Lesja Ukrainka und die europäische Literatur / Hrsg. von Jurij Bojko-Bloch, Hans Rothe, Friedrich Scholz. – Köln, Weimar, Wien: Bönbau-Verlag, 1994. – 249 S.

4. Слово і час. – 1995. – № 3. – 52 с.
5. Ukrainka Lesja. Kassandra : dramatische Dichtung ; Ukrainisch und Deutsch / Lesja Ukrajinka. Übers. von Irena Katschaniuk-Spiech. Hrsg. von Ludger Udolph. – Dresden : Thelem, 2007. – 277 S.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Леся Українка. Лісова пісня: Драма-феєрія в 3-х діях / Пер. на нім. Ірина-Качанюк Спех. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 224 с.

УДК 811.112

*Прокопова Л.І., Лисенко Г.Л.
(Київ, Україна)*

ТЕМНЫЕ МЕСТА В ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

У статті викладено найбільш значущі напрямки у розвитку сучасної теорії перекладу. Критично розглядається неоднозначність термінології і велика розбіжність напрямків у сучасному перекладознавстві. Питання «Quo vadis Translatologie?» все ще лишається актуальним.

Ключові слова: *теорія перекладу, translatoologie, еквівалентність, функція, початковий текст і цільовий текст, теорія «скопос», адекватність.*

В статье изложены наиболее значимые направления в развитии современной теории перевода. Критически рассматриваются неоднозначность терминологии и большое размежевание направлений в современном переводоведении. Вопрос «Quo vadis Translatologie?» все еще остается открытым.

Ключевые слова: *теория перевода, translatoologie, эквивалентность, функция, исходный текст и целевой текст, теория «скопос», адекватность.*

The article deals with the most significant trends in the development of modern theory of translation. Ambiguity of terminology and the dissension in the trends of the modern science of translation are critically examined. The question “Quo vadis translatoologie?” still remains relevant.

Key words: *the theory of translation, translatoologie, equivalence, function, source text and target text, “skopos” theory, adequacy.*

В новое время, особенно в эпоху технических революций, перевод взял на себя гигантскую функцию, которую раньше исполняли разве что миф и фольклор. Перевод превратил все сюжеты литературы в международные и бродячие, всех писателей (вкупе с их многоязычными переводчиками) – в «сказителей», а все национальные языки и культуры ввергнул в прямой диалог, где собеседники говорят по-разному о едином. Но каким образом перевод принял на себя и сопутствующие функции: создание «диалога времен», вов-